

درس پژوهی "تدریس پژوهی"

روش بهسازی فرهنگ تدریس

(ویراست جدید)

دکتر ابوالفضل بختیاری

(هیأت علمی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی)

کبری مصدقی نیک

(پژوهشگر آموزشی - دبیر آموزش و پرورش)

انتشارات آوای نور

تهران ۱۳۹۵

سرشناسه	: بختیاری، ابوالفضل، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: درس پژوهی " تدریس پژوهی " : روش بهسازی فرهنگ تدریس ابوالفضل بختیاری، کبری مصدقی نیک.
وضعیت ویراست	: [ویراست؟]
مشخصات نشر	: تهران : آوای نور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۴ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۲۶۲-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: چاپ سوم.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: پروژه‌محوری در آموزش Project method in teaching
موضوع	: تدریس — روش‌شناسی Teaching -- Methodology
موضوع	: معلمان — اثر بخشی Teacher effectiveness
موضوع	: مدرسه‌ها — برنامه‌های بهبود آموزش
موضوع	: School improvement programs
شناسه افزوده	: مصدقی نیک، کبری، ۱۳۵۱ -
رده بندی کنگره	: LB۱۰۲۷/۱۳۹۵۴۳/۱۰۲۷LB -۳/ب/۴
رده بندی دیویی	: ۳۶۳۷۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۵۴۳۴۵۸

درس پژوهی "تدریس پژوهی"

روش بهسازی فرهنگ تدریس

دکتر ابوالفضل بختیاری

کبری مصدقی نیک

ناشر: انتشارات آوای نور

چاپ سوم ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۲۶۲-۴

تهران، میدان انقلاب، خ ۱۲ فروردین، خ شهید وحید نظری

پلاک ۹۹، تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵ دورنگار: ۶۶۴۸۰۸۸۲

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

تقدیر و تشکر

از سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی و دفتر تالیف کتابهای درسی برای فرصتی که به اینجانب دادند که به مطالعه و پژوهش بپردازم. سپاس از معلمان، مربیان، استادان و تمامی افرادی (در ایران و ژاپن) که در تهیه و تدوین این اثر با مؤلفان همکاری داشته‌اند. از خانم زرین قرنج برای همه همراهی‌هایش ممنونم.

ابوالفضل بختیاری

سپاس از همسر و فرزندانم که فرصت به من دادند که در تدوین و تألیف این اثر همکاری داشته باشم.

کبری مصدقی نیک

تقدیم به معلمان و مربیان

مهمترین افرادی که کلید تغییر و تحول در "فرهنگ آموزش و تدریس" بدست آنهاست. آنهایی که ابتدا ذهن خود را باید باز کنند بعد در کلاس خود را؟!!

معلمانی که با تعامل و "بازاندیشی" در عمل آموزش و تدریس، شوق یادگیری را در خود و دانش آموزان بیشتر خواهند کرد.

تقدیم به

استاد محمدرضا سرکارآرانی

پایه گذار درس پژوهی در ایران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ذ.....	پیشگفتار.....
۱.....	فصل ۱: کلیات تدریس پژوهی.....
۱.....	مقدمه.....
۳.....	تدریس پژوهی.....
۴.....	چیستی درس پژوهی.....
۷.....	ویژگی های درس پژوهی.....
۷.....	هدفهای درس پژوهی.....
۱۱.....	طراحی.....
۱۱.....	اجرا.....
۱۲.....	ارزیابی.....
۱۳.....	بازبینی و باز اندیشی.....
۱۵.....	چرخه های درس پژوهی.....
۱۶.....	ویژگی های توسعه حرفه ای کارآمد.....
۲۰.....	اثرات درس پژوهی.....
۲۲.....	راهکارهای رسیدن به مسائل درسی خوب.....
۲۴.....	مشخصات همکاری و یادگیری مشارکتی تدریس پژوهی.....
۲۵.....	تعداد اعضای گروه درس پژوهی.....
۲۶.....	تعیین بهترین اندازه و ترکیب برای گروه.....

- نکاتی در ارتباط با مدیران معلمان و کارکنان آموزشی مدارس ۲۶
- درس پژوهی چیست؟ ۳۳
- تفاوت اقدام پژوهی با درس پژوهی ۴۱
- اقدام پژوهی ۴۱
- درس پژوهی: الگوی ژاپنی برای رشد حرفه‌ای معلمان در کلاس درس ۴۳
- شباهت‌های درس پژوهی و اقدام پژوهی ۴۶
- ▶ درس پژوهی: رویکرد نو در پژوهش مشارکتی معلمان ۴۷
- مراحل فرایند تدریس پژوهی ۵۳
- چرخه درس پژوهی ۵۴
- پرسش و پاسخ درباره درس پژوهی ۵۵
- ▶ چگونه باید آغاز کنیم؟ ۵۵
- ▶ چه نوع پشتیبانی و حمایت‌هایی لازم است؟ ۵۶
- ▶ نکات کلیدی که گروه درس پژوهی باید در ذهن داشته باشد چیست؟ ۵۶
- ▶ معلمان از "درس پژوهش" چه چیزی عایدشان می‌شود؟ ۵۷
- گروه درس پژوهی "تفکر ریاضی" فدراسیون آمریکایی معلمان ۵۸
- توصیه‌های معلمان شرکت‌کننده در فدراسیون آمریکایی معلمان درباره درس پژوهی ۵۹

فصل ۲: پیشینه‌ی درس پژوهی ۶۱

- مقدمه ۶۱
- بررسی ادبیات و پیشینه درس پژوهی ۶۳
- فرایند درس پژوهی معلمان ۶۶
- پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس ۷۲
- منطق درس پژوهی ۷۷

فصل ۳: مراحل درس پژوهی..... ۷۹

مقدمه..... ۷۹

نوشتن گزارش درس پژوهی..... ۸۶

نکاتی در مورد تدوین گزارش کتبی..... ۸۷

محتوای گزارش تدریس پژوهی..... ۸۸

راهبردهایی برای ترویج درس پژوهی..... ۹۳

درس پژوهی در ایران..... ۹۸

فصل ۴: مدل‌های درس پژوهی..... ۱۰۱

مقدمه..... ۱۰۱

الگوهای تدریس پژوهی..... ۱۰۲

مدل سرکارآرانی..... ۱۰۳

مدل فرناندز - یوشیدا..... ۱۱۲

مدل ریچاردسون..... ۱۱۴

مدل لوئیس..... ۱۱۵

مدل ایوبیان..... ۱۱۸

مدل اکتفایی نژاد..... ۱۱۹

پژوهش حبیب‌زاده..... ۱۲۰

فصل ۵: جلسات درس پژوهی..... ۱۲۳

مقدمه..... ۱۲۳

انتخاب یک عنوان..... ۱۲۶

اجرای بحث بعد از درس..... ۱۲۸

آموخته‌هایتان را به اشتراک بگذارید..... ۱۳۰

محتوای جلسات درس پژوهی..... ۱۳۳

۱۳۴.....	درس‌های پژوهشی در فرایند درس پژوهی
۱۳۸.....	ناظران بیرونی در فرایند تدریس پژوهی
۱۴۰.....	نقش فناوری در فرایند درس پژوهی

فصل ۶: چالش‌های درس پژوهی..... ۱۴۷

۱۴۷.....	مقدمه.....
----------	------------

۱۴۷.....	شیخ.....
----------	----------

۱۵۳.....	چالش‌های تدریس پژوهی
----------	----------------------

۱۵۹.....	دشواری‌های اجرا و استمرار درس پژوهی
----------	-------------------------------------

منابع..... ۱۶۳

کتابنامه..... ۱۶۷

پیشگفتار

تدریس مؤثر باعث بهبود یادگیری می‌شود. فرهنگ تدریس و آموزش در چند دهه‌ی گذشته مورد توجه بیشتر معلمان، مربیان، صاحب نظران علوم تربیتی قرار گرفته و میتوان گفت تدریس یکی از فعالیت‌های مهم هر معلمی است. تدریس اثربخش، در نظام‌های آموزشی جهان مورد توجه برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران آموزشی می‌باشد. بازانديشي در برنامه‌ريزي‌هاي آموزشي و درسي و شيوه آموزش و تدریس، همچنین تغییر و تحول در رویکردهای آموزشی در جهان معلمان را برآن داشته که خود به تفکر و تأمل در عمل تدریس بپردازند، از طرفی یکی از چالش‌های نظام آموزشی عدم یادگیری معنادار فراگیران، ترس از یادگیری، هراس از اصلاح، عدم تسلط معلمان، مدرسان در تدریس و علاقه‌مندی کلیه کارگزاران آموزشی به تغییر و تحول در نظام آموزش - یادگیری و تدریس است، اگر تلاش‌های سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان آموزشی منجر به بهبود فرایند آموزش - یادگیری (تدریس) نشود می‌توان گفت نظام آموزشی بامشکلی جدی روبه روست و باید درباره‌ی این مسئله (آموزش _ تدریس) به تفکر و تأمل پرداخت.^۱

جنبش **تفکر در تدریس** و تلاش برای بهبود آن از دغدغه‌های مربیان تربیتی، معلمان و... در جهان است، میتوان گفت **تدریس پژوهی**^۲ (درس پژوهی) یک رویکرد جدید برای رشد حرفه‌ای معلمان و بهبود روش‌های تدریس است که به **معلم در هنر تدریس** یاری میرساند، درس پژوهی معلم رابه بازانديشي در عمل آموزش از طراحی، برنامه‌ريزي درس، طرح درس، تدریس، گرفتن بازخورد، اصلاح فرایند تدریس و ادار می‌کند. "سرکارآرانی معتقد است: "درس پژوهی (مطالعه درس) روش پژوهش مشارکتی معلمان کلاس درس است که به عنوان موثرترین برنامه‌ی پرورش حرفه‌ای معلمان در مدارس ژاپن بوده و این روش در کشور ژاپن ابداع شده و برای ژاپنی‌ها موفقیت‌های بسیاری داشته است. برخی پژوهشگران آموزشی موفقیت ژاپن

۱. ابوالفضل بختیاری (بهمن ۱۳۹۳). فرهنگ آموزش در ژاپن: تدریس پژوهی یا درس پژوهی. مجله رشد آموزش ابتدایی، شماره ۱۴۶، دوره هجدهم، ش ۵، نشریه دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. قابل دسترس در

www.roshdmag.ir

۲. واژه lesson study یا jugyo kenkyu = "مطالعه درس" توسط استاد "سرکارآرانی" و استاد "سیف" مورد استفاده قرار گرفته و سرکارآرانی در اثر ارزشمند جدید "مطالعه درس" را به "درس پژوهی" تغییر داده‌اند و این معادل را پذیرفته‌اند، ولی نگارندگان علاقمندند "تدریس پژوهی" را در عنوان و کل کتاب پیشنهاد کنند، باتوجه به این‌که این واژه در میان اذهان همکاران ایرانی جا افتاده، علی‌رغم میل، آنرا می‌پذیرند.

رادرآزمونهای بین‌المللی (از جمله تیمز، پرلزوپیزا)^۳ نتیجه استفاده مستمر معلمان ژاپنی از ایده‌ی پژوهش مشارکتی معلمان (درس پژوهی) میدانند (سرکارآرانی، ۱۳۹۰) و این الگو در بسیاری از کشورها مورد استقبال و استفاده قرار گرفته است (از جمله آمریکاتوسط کاترین لوئیس^۴ و در ایران توسط محمدرضاسرکارآرانی). در این روش معلمان به تامل و تفکر درباره فرایند آموزش و تدریس خود و همکاران می‌پردازند و باعث بهبود فرایند آموزش و یادگیری، فعالیت‌های آموزشی مدرسه و ارتقا شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان می‌شود. برخی تصور می‌کنند درس پژوهی هم چون اقدام پژوهی^۵ آسان آسان است؟! ولی عمل به آن باعث شوق یادگیری، همکاری گروهی، بازانديشي درباره مسائل مبتلابه معلمان در مدرسه و کلاس، مشارکت گروهی معلمان، یادگیری از همتایان (همکاران) است. باید معلم به این اندیشه برسد که میتواند کلاس و مدرسه را تبدیل به مدرسه یادگیرنده (سازمان یادگیرنده) کرد و معلم خود بخواند تدریس خود را بهبود ببخشد. درس پژوهی باعث میشود معلم به خوداندیشی، بازانديشي عمل تدریس بپردازد، در کلاس خود را باشوق به روی همکار (همتای) خود بگشاید و او را به کلاس دعوت کند. معلم از همکاری بخواند همچون آئینه در انتهای کلاس بایستد و محاسن و معایب کلاس‌داری، آموزش، تدریس تعامل با دانش‌آموزان، نحوه تدریس، رابطه وی رودرو بگوید. بنابراین، بازانديشي یکی از بنیان‌های تدریس پژوهی است و در فرایند بهسازی، معلمان را یاری میدهد تا به آنچه انجام میدهند نگاهی دوباره بیفکنند و درآئینه یکدیگر، آنرا ارزیابی کنند. درس پژوهی به عنوان یک رویکرد یا ایده بزرگ به بازانديشي آموزش و "تدریس" است^۶ و میتواند در خلق دانش حرفه‌ای برای معلمان بسیار مفید باشد؛ معلم اثربخش باید به تدریس اثربخش بپردازد، تدریس خوب مستلزم بازانديشي خود و همکاران در فرایند طراحی، برنامه

www.RIE.ir

۳. TIMSS-PIRLS-PISA برای اطلاع بیشتر نگاه کنید به

۴. کاترین لوئیس Catherine Lewis استاد دانشگاه میلز آمریکا.

۵. ابوالفضل بختیاری (مرداد ۱۳۸۶). اقدام پژوهی، پژوهشنامه آموزشی، ویژه نامه شماره ۲۵. ماهنامه آموزشی، پژوهشی، پژوهشگاه

www.RIE.ir

مطالعات آموزش و پرورش

۶. ابوالفضل بختیاری (خرداد ۱۳۸۸). فرهنگ آموزش در ژاپن. پژوهشنامه آموزشی، شماره ۱۱۰. ماهنامه پژوهشی آموزشی. تهران: پژوهشگاه آموزش و پرورش.

۷. ابوالفضل بختیاری و یوسف ایرانی (۱۳۸۲). اقدام پژوهی یا تحقیق عملی. تهران: لوح زرین، چاپ پنجم ۱۳۹۲.

۸. هم رتبه، همکار، همتا و هم‌شأن [peer] = افرادی که از نظر رتبه و مرتبه برابر هستند.

۹. سرکارآرانی، معتقد است مطالعه درس [درس پژوهی] ایده‌ای جهانی برای بهسازی آموزش و غنی‌سازی یادگیری است.

ریزی، تدوین طرح درس، اجرا، ارزیابی و اصلاح تدریس است، از منظر دیگری درس پژوهی، پژوهش در کلاس درس است یا بزعم "سرکارآرانی" (۱۳۷۸) پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس است، یابه نظر سیف (۱۳۹۲) **مطالعه درس** (درس پژوهی) رویکرد جدیدی است که در زمینه طراحی آموزشی است که موفقیت زیادی کسب کرده است. درس پژوهی مثل اقدام پژوهی^۸، به بازناندیشی، تفکر و تأمل در مدرسه و کلاس میپردازد. در اقدام پژوهی، معلم و کارگزار آموزشی با مسئله‌ای درون مدرسه و محل کار مواجه شده که می‌خواهد خودش درباره آن "موقعیت نامعین" به جستجوی منظم بپردازد و خود علاقه‌مند است مسئله را بکاود- جواب بیابد و جواب آنرا خود در عمل بکار گیرد؛ به همین دلیل به اقدام پژوهی، معلم پژوهنده^۹ هم گفته شده است. این هم یک پژوهش مشارکتی معلمان در درون نظام آموزشی است، ولی تفاوت در اینست که در درس پژوهی فقط معلم است که در تدریس یک مبحث درسی با همکاران به بازناندیشی، طراحی، تدوین، اجرا، ارزیابی، بازنگری و اصلاح می‌پردازد، در اقدام پژوهی و درس پژوهی طرح درس تدوین شده توسط یک معلم اجرا و توسط همکار/ همکاران مورد مطالعه، مشاهده و بازناندیشی قرار می‌گیرد.^{۱۰}

در تدریس پژوهی، مسئله تدریس یک مبحث و بهسازی مستمر آموزش و تدریس است که ممکن است همکار/ همکاران (همتایان) هم در تدریس این مبحث بامسئله‌ای مواجه باشند که همه درباره‌ی آن مبحث درسی (مثال تدریس کسر مساوی یا مخرج مشترک) به گفت‌وگو، تدوین طرح درس (طراحی)، ارزیابی، بازنگری و بازناندیشی می‌پردازند، در این فرایند همه از هم یاد می‌گیرند و باعث رشد حرفه‌ای آنها می‌شود.

این اثر تقدیم میشود به تمامی مربیان، معلمان و استادان که علاقه مندند شوق یادگیری در خود و دیگران و به ویژه در دانش آموزانشان (دانشجویان) ایجاد کنند و آنهایی که مشتاقند بازناندیشی عمل تدریس در کلاس راسرلوحه عمل آموزشی خود قرار دهند و آنهایی که معتقدند میتوان از همکار (همتا) خود یاد گرفت و می‌شود مدرسه و کلاس درس را تبدیل به سازمان یادگیرنده

^۸. Action Research

^۹. Teacher as Researcher

^{۱۰} ابوالفضل بختیاری (آذر ۱۳۸۷). درس پژوهی: مقایسه درس پژوهی و اقدام پژوهی. پژوهشنامه آموزشی، ش ۱۰۴. ماهنامه آموزشی و پژوهشی

(مدرسه یادگیرنده و کلاس یادگیرنده) کرد، معلمانی که در کلاس را به روی همکار خود می‌گشایند و با تدریس و اجرا درس پژوهی، "شوق یادگیری" رادرفراگیران ایجاد می‌کنند. در تدوین این اثر از حمایتها و عنایت‌های از همکاران، معلمان، استادان، دانشجویان و... بهره‌مند بودیم که آنها با تشویق هایشان ما را بر سر شوق آوردند. چندین نوشته کوتاه (مقاله) را در مجلات رشد^{۱۱} و پژوهشنامه آموزشی چاپ کردیم که مورد توجه و استقبال قرار گرفت. در بسیاری از مدارس و مراکز استانها حضور یافتیم با همکاران درس پژوهی رابه اشتراک گذاشتیم و از آنها بسیار آموختیم، اگرچه این رویکرد مورد استقبال و توجه معلمان و کارگزاران آموزشی (مدیران و...) قرار گرفته است و این خودجای بسی خوشحالی است ولی همچون "روش اقدام پژوهی" یا معلم پژوهنده (کار ارزشمند و یادگار استاد دکتر مهر محمدی) که بسیار خوب شروع شد، ولی شاید بتوان گفت منجر به تغییر و تحول پایدار نشد؟! چون برخی معلمان به دنبال رشد حرفه‌ای و حل یک مسئله در مدرسه و کلاس نبودند (و نیستند؟!) و امتیاز - ارتقا و... آنرا از مسیر اصلی منحرف کردند!! امیداست "درس پژوهی" به این مشکل برنخورد.

در تدوین این اثر از عنایات و حمایت‌های معنوی و کتب و مقالات ارزشمند استاد دکتر سرکار آرانی (پایه‌گذار درس پژوهی در ایران) بهره‌مند بوده‌ایم، که از ایشان سپاسگزاریم. از همکاران و همراهان: دکتر محمود امانی طهرانی، دکتر عباس حبیب‌زاده، دکتر رضا ساکی، دکتر بهمن حوریزاد، دکتر خاکباز، دکتر بهزاد قباخلو که در تعامل با آنها بسیار آموختیم. نگارندگان خود در چندین مدرسه و کارگاه آموزشی بسیار آموخته و به تدریس پرداخته‌اند و در چندین استان آنرا با استادان، دانشجویان، معلمان آنرا به مشارکت گذاشته و نقطه نظرات آنها را گرفته و بسیار از آنها یاد گرفته‌اند، که امکان نام بردن همه آنها نیست. نگارندگان علاقمندند از دکتر محمدرضا سرکار آرانی، دکتر اوکاموتو^{۱۲}، دکتر کیکو ساکورائی^{۱۳}، دکتر تویوکومورتیا^{۱۴}، تاکاهیرو کویاما^{۱۵}، دکتر کمال خرازی، دکتر سید عباس عراقچی که در سفر ژاپن و بازدید از مدارس ژاپن و در ارسال منابع کمک‌های بسیاری کردند، سپاسگزاری کنند. در تدوین این اثر علاوه بر استفاده از منابع داخلی، خارجی،^{۱۶} سایتها (که تعدادی از آنها در کتابنامه آمده) استفاده شده این کتاب شامل ۶ فصل که فصل اول تعریف درس پژوهی، فصل دوم پیشینه درس پژوهی،

^{۱۲}. Masashi Okamoto

^{۱۳}. Keiko Sakauri

^{۱۴}. Toyoko Morita

^{۱۵}. Takahiro Koyama

فصل سوم مراحل درس پژوهی، فصل چهارم الگوهای مختلف درس پژوهی^{۱۷}، فصل پنجم جلسات درس پژوهی، فصل ششم چالش‌های درس پژوهی می‌پردازد، در پایان فهرست منابع و کتابنامه و سایت‌های مرتبط برای اطلاع بیشتر (more info) آورده شده است.

این اثر تقدیم استادان و معلمان می‌شود که "در کلاس خود را باز" می‌کنند که همکاران به کلاس آنها رفته و از آنها یاد بگیرند، و به آنها یاد بدهند.

این کتاب با زحمات و ویراستاری علمی سرکارخانم دکتر فاطمه مصدقی نیک (عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن) انجام شده که از همکاری و زحمات نامبرده سپاسگذاری می‌شود. از خانم "انسیه رمضان پور و خانم فاطمه فضلعلی" در کمک به اصلاح و تدوین منابع، کتابنامه و برای مطالعه بیشتر (more info) تشکر می‌شود.

در پایان تمامی کاستی‌ها و نواقص به عهده نگارندگان است، امیداست از نظرات و پیشنهادات سازنده خود، مارا مطلع فرمایید.

ابوالفضل بختیاری^{۱۸} - کبری مصدقی نیک^{۱۹}

---

۱۶. در این اثر از منبع زیر بسیار استفاده شده، این کتاب توسط ابوالفضل بختیاری، مهین کیخانی نژاد و مهری فلاح ترجمه شده، که به زودی چاپ خواهد شد.

Lewis, C. C., & Hurd, J. (۲۰۱۱). *Lesson study step by step: How teacher learning communities improve instruction*. Heinemann.

۱۷. در تمامی متن، واژه الگو با مدل [model] هم معنا گرفته شده است (م).

۱۸. Bakhtiari.Abolfazl@gmail.com

۱۹. mosadeghik@yahoo.com